

Dommen over Guldberg

Af Jens Møller

Skønt det er 200 år siden, Guldberg begyndte sin statsmandsgerning, foreligger endnu ikke en stor Guldberg-monografi. Hensigten med den foreliggende afhandling har været at rydde vej for et sådant værk. Fhv. folketingssekretær, cand. polit. Jens Møller finder, at Guldberg ikke har fået det eftermæle i det danske folk, som han fortjener, og påpeger, at dommen over ham har fået en indgroet skævhed ved, at der er tillagt ham dels en magtfuldkommenhed, som han ikke besad, dels indgreb, som han ikke med rimelighed kan lastes for.

Guldberg døde på herregården Hald den 8. februar 1808 og blev begravet på Finderup kirkegård. Han havde tænkt sig begravelsen så enkel som muligt. I sine hænder ønskede han lagt et lille græsk Nytestamente¹, som han daglig havde læst i, hovedet skulle hvile på de kongelige breve. Jorden skulle jævnes over graven, og der måtte ikke rejses noget monument². »Staten er det blivende; vi andre, hvem vi end er, er kun trækfugle«.

Guldbergs landsmænd respekterede fuldt ud hans ønske om at gå bort i stilhed. Det er dog overdrivelse, når rektor Oluf Worm skriver til litteraturhistorikeren Rasmus Nyerup (1811): »Ved hans dødsfald lod sig ikke et Quæk høre foruden mit³«. Jo, der var et par knastørre nekrologer i »Lærde Efterretninger« og »Theologisk Månedsskrift«. Worm priser i sin gravskrift Guldberg, som han holdt for et af de ædleste og bedste mennesker på jorden; han kalder ham »en herlig mand, blandt få fra enhver tidsalder, en mand, i hvem den kristelige visdom synes at have forsøgt, hvad den i eet menneske kunne udrette«⁴.

»Sært nok, at Nogen endnu mindes denne mand,« – skriver Worm i samme brev – »da det dog er så mange måneder siden han døde«! Men

1. Måske det, som Luxdorph havde givet ham den 14. juli 1771 med følgende tilegnelse: »Amico/Christiano et Civi/Ov. Guldberg/Hanc/Communis fidei et fidelitatis/Tesseract/Patriæ tempore iniquo/Tradit/ B. W. Luxdorph«. Luxdorphs Dagbøger I, 431.
2. Christian Høegh-Guldberg: Et par ord om Ove Høegh-Guldberg. Odense 1841, s. 26 og 8. Ifølge Brickas Biogr. Lex. blev der 1885 sat en granitsten og en marmortavle på Finderup kirkegård.
3. J. Møllers Nyt theol. Bibl., bd. 19, s. 213.
4. Christian Høegh-Guldberg 1. c. 32.

mindet har ingenlunde altid været til Guldbergs pris. Ellers ville den unge Grundtvig vel ikke i sin Verdenskrønike 1812 have advaret mod at fordunkle det ved »nidsk bagtale«. Eftertiden skal nævne ham med ærbødighed, skønt samtiden miskendte hans værd, siger Grundtvig. Han så nok, at Guldberg gang på gang for vild – både salmebogen og oversættelsen af Ny Testamente regner han til vildfarelserne – men »det var hans herlige øjemed at gøre Danmark kristelig og dansk og videnskabelig [ɔ: oplyst]«, og selv om han »ikke så tidens hele brøst« og »lovede sig for meget af indretninger«, var det brist, han havde fælles med »de fleste hine dages herlige«.

Hvem eller hvad Grundtvig har sigtet til med udtrykket »nidsk bagtale«, skal jeg ikke kunne sige; han har måske tænkt på, hvad man i visse københavnske litterære (eller litterat-) kredse dømte om Guldbergs gerning. Men går vi en menneskealder frem i tiden, da vidnerne til Struenseetiden var borte, og erindringen om det danske sprogs fortrykte stilling vel allerede var ved at udviskes, behøver man ikke at lede længe efter dem, der »fordunklede« Guldbergs minde. Carl Ploug er ligefrem forhippet på at klandre hans politiske virksomhed⁵. Han finder den præget af »eensidige synsmåder« »blinde fordomme«, »egensindig fastholden ved det gamle« og af »smålig og blind stræben efter at udslette næsten ethvert spor af Struensees reformer«. Derfor må Guldbergtiden »betragtes af historikerne som en gold ørk, i hvilken kun en enkelt grøn plet vederkvæger det utålmodigt forskende øje«. Denne grønne plet er naturligvis indfødsretten, for hvis skyld det danske folk bør afskrive Guldberg »en rund summa af hans øvrige misgreb«, men loven må dog anses for »reaktionens umiddelbare følge«, omsider fremtvunget som modsætning til den tyskhed, der i så mange år havde domineret ved hoffet. Ikke engang Guldbergs menneskelige egenskaber finder nåde for Plougs øjne: han er herskesyg, smidig og småligt ængstelig – i modsætning til den ærlige, djærve og frisindede Bernstorff – han er tillige kold og beregnende, manden bag kulisserne. Dette er det nationalliberale syn på Guldberg. Den aldrende Orla Lehmann giver ikke den unge Ploug noget efter. At personer som enkedronning Juliane Marie, arveprins Frederik og »deres Guldberg« stod i spidsen for revolutionen 17. januar beviser i Lehmanns øjne kun, at når tidens fylde er kommet, er historien ikke kræsen i valget af sine redskaber⁶.

Det er ikke godt at vide, hvor megen ære der var blevet levnet Guld-

5. Dansk Folkekalender 1841. »Fædrelandet« 1841 nr. 642, 643, 647, 648 og 649.

6. Det gamle mellemværende mellem Dansk og Tysk, Foredrag holdt 6/2 1868.

berg, hvis de Nationalliberale havde fået lov til ugenert at skalte og valte med hans eftermæle. I tysk liberal-rationalistisk historieskrivning var han allerede reduceret til »bösaartiger Frömmeler« og »schleichender Heuchler«⁷. Men lykkeligvis dukkede Caspar Paludan-Müller op på arenaen. Hans ypperlige »Bemærkninger i anl. af hr. C. Plougs artikel ... om Ove Høegh Guldberg som statsmand« (1841) er ikke blot en påvisning af Plougs talrige fejl og hans kilders upålidelighed, men tillige hævde af arveprinsregeringens midlertidige karakter, en udredning af Guldbergs stilling både til landboreformerne og til trykkefriheden og en varm anerkendelse af Indfødsretten, hvis storhed Paludan-Müller netop finder i, at den kom i rette tid. Han vedstår, at Guldbergs navn er ham dyrebart. »Fra min barndom har jeg hørt ham prise som en af fædrelandet velfortjent mand og som den, dansk nationalitet især må takke for sit kraftige opsving; senere har jeg fundet denne fremstilling bekræftet i alt væsentligt, og det har altid glædet mig at kunne regne Guldbergs navn blandt de bedste«. (s. 3).

Hvilke er da Plougs kilder? Det er – med Jens Kragh Høsts bøger om Christian VII og Struensee som mellemlid – særlig et par tyske skrifter fra ca. 1790, nemlig Marquis d'Yves' *Geheime Hof- und Staats-Geschichte des Königreichs Dänemark* og *Authentische und höchstmerkwürdige Aufklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee und Brandt*. Forfatteren af den romanagtige *Authentische Aufklärungen*, muligvis Sturz, ofrer kun Guldberg et par ringeagtende bemærkninger. Marquis'en derimod, som var kejserlig tysk udsending i Danmark, og som efter et halvt års forløb – uden kendskab til sprog eller love, men med slægtsforbindelser i flere af de fornemste tyske familier – mente at kunne optræde som dansk historieskriver, skoser ham, hver gang lejlighed byder sig; både på grund af hans ringe herkomst, hans karakters brist (glat og listig, ængstelig og ubeslutsom), hans tarvelige kundskaber (»fremde Sprachen und schöne Wissenschaften sind für ihn ganz unbekannte Gegenstände«)⁸, den kulde, han møder fra Bernstorffs side, hans forkærlighed for alt Dansk og Indfødsretslovens skadelige virkninger. d'Yves' vurdering er dog for løst funderet til, at den i det lange løb kunne skade Guldbergs navn. Men Paludan-Müller nævner endnu en kilde, og det en

7. Se dr. I. L. A. Kolderup-Rosenvinges *Sendschreiben an den Herrn F. C. Schlosser, Geheimenrat und Professor der Geschichte in Heidelberg, Kbh. 1843*, s. 23 og 29. Schlosser har bygget på J. K. Høsts værk om Struensee og på Falkenskiolds memoirer.

8. Christian Høegh-Guldberg oplyser anf. skrift s. 18, at faderen med lethed besvarede tyske, franske, latinske, ja græske breve i samme sprog som det, hvori de var skrevet.

der i almindelighed har ord for at være pålidelig, nemlig Rasmus Nyerup. Han advarer dog mod at fæste ubetinget lid til Nyerup, når talen er om trykkefriheden, og særlig når det gælder Guldberg⁹. I det følgende har jeg søgt at gå nogle Nyerupske vidnesbyrd, som har haft stor og varig betydning for dommen over Guldberg, efter i sømmene.

Det skyldtes Guldbergs initiativ, at Suhm skrev sin fædrelandshistorie til skolebrug, ligesom Guldberg var ophavsmand til Mallings »Store og gode handlinger«, der skulle bruges ved undervisningen i modersmålet¹⁰ – man havde hidtil i de lærde skoler kun lært dansk ved oversættelse af klassikerne¹¹. Begge bøger var de første i sin slags, og da Guldberg var den ledende i hele skolereformen af 1775, var det ret selvfølgelig, at de to forfattere, som oven i købet stod ham personligt nær, lod ham følge arbejdets gang. Suhm sendte således korrekturarkene af fædrelandshistorien til Guldberg, som sendte dem tilbage med sine bemærkninger og ændringsforslag. Guldbergs indvendinger retter sig dels mod enkeltheder, dels mod værkets anlæg, idet han finder, at Suhm »har dreven en vis upartiskhed for vidt, og så vidt, at ungdommen . . . ikke får den patriotisme antændt, ikke den hengivenhed til kongehuset opvakt, ikke den lyst indskærpet at agte og følge gode forfædre, som dog bliver historiens eneste nytte«. Og skønt »al statens velfærd består i samdrægtighed og borgernes indbyrdes fortrolighed«, har Suhm ikke vogtet sig for at så en sæd, hvoraf kunne spire nag mellem norske og danske og mellem de enkelte stænder. Det er i denne forbindelse, Guldberg indfletter de kendte sætninger: »Ingen Nordmand er til. Alle er vi borgere af den danske stat. Skriv ikke for de foragtelige Christianiæ Raisonneurs« og det til trivialitet gentagne ord om, at bøndernes åg »ikke kan afkastes, uden at staten i alle sine grundvolde skal bæve«. Slutningsformaning »For alting tal om vore Konger med hede og ømhed« er jo heller ikke ukendt¹².

Disse Guldbergske noter »kom siden Nyerup over«, for at bruge Paludan-Müllers udtryk¹³, og han optrykte en del af dem i Suhmiana (1799). Selve publikationen skal ikke bebrejdes Nyerup, for noterne er

9. Se nærmere ndfr. note 39.

10. Chr. Bruun: P. F. Suhm s. 180. Edv. Holm: Danmark-Norges Historie V. s. 668 med note 8.

11. N. M. Petersen: Litteraturhistorie 2. udg. 5 b s. 102 anm. 1.

12. Citaterne er fra Suhmiana s. 351–53.

13. P.-M. anså det for tvivlsomt, om det var retmæssigt at publicere noterne, især uden den da endnu levende Guldbergs samtykke (anf. V. s. 20); Suhm var død året før.

såre interessante og karakteristiske for Guldbergs grundsyn, tilmed ganske usminkede. Hvad Paludan-Müller og Chr. Bruun derimod med rette har bebrejdet ham, er, at han ikke aftrykte *alle* Guldbergs ændringsforslag, men kun »de vigtigste«, og navnlig at han sendte disse ud under et falsk flag, nemlig »Bidrag til censurens historie under det Guldbergske ministerium«. Ved at lade de Guldbergske henstillinger fremtræde som *censur* stillede Nyerup dem i odiøst lys og uddybede derved skellet mellem sin helt, den frisindede, landboreformvenlige, for de norske krav lydthøre Suhm, og den »reaktionære« Guldberg, som her lagde sin manglende sans både for bondens og for Norges sag for dagen. Nyerups lille afhandling blev da også senere et arsenal for liberale skribenters angreb på Guldberg.

Guldberg »castrerer det suhmske udtog« af Danmarkshistorien er Nyerups ord i *registeret* til levnedstegningen af Suhm¹⁴. Man aner dybe indgreb, vel også overgreb, men overraskes ved i *teksten* kun at finde den ret uangribelige oplysning, at bogen udkom 1776, »men ikke uden at være forud nøje gennemset, og hist og her forandret af statssekreteraren«. Skulle forklaringen på dette misforhold mon være den, at *teksten* i levnedstegningen er skrevet »så at sige under Suhms øjne«¹⁵ og på grundlag af hans beretning, så at Nyerup, som formodentlig allerede på det tidspunkt havde kendskab til de Guldbergske noter, kun i *registeret* har kunnet slå sig lidt løs? Sammenholder man noterne med Danmarkshistorien, viser det sig, at Suhm ganske vist har fulgt de fleste af Guldbergs henstillinger enten helt eller delvis, men dog ikke har akcepteret dem alle eller taget dem kritikløst. Har Suhm således ikke altid fået sagt sin hjertens mening, har Guldberg på sin side utvivlsomt fundet adskillige af hans domme blottede for »hede og ømhed«. Kompromiset er ofte samarbejdets vilkår, og for så vidt var Guldbergs kritik, som Holm siger¹⁶, »næppe helt efter Suhms ønske«. Man kan også gerne sige, at det »på en måde var en censur, Guldberg her foretog«, hvis man blot er på det rene med, at censur netop *ikke* skal tages i den af Nyerup brugte betydning. Men når Holm slutter sin udvikling med at hævde, at Guldbergs bemærkninger, selv om de blev fremsat i en meget venskabelig form, dog derfor »var lige tvingende«, antydes derved netop anvendelsen af magt eller myndighed, så meget tydeligere som der i en tilknyttet note henvises til den skæbne, der ramte Martfeldts kornhandelsplan, som et vidnesbyrd om »den Guldbergske rigorisme«. Det var dog virkelig

14. Kbh. 1798. Saml. skr. bd. XV.

15. Chr. Bruun: Anf. v., Fortalen.

16. Anf. v. s. 164.

ikke Suhm, der stod i den svageste stilling; det var Guldberg, som skulle bruge en fædrelandshistorie til sin undervisningsreform, og som havde bedt sin ven om at skrive den. Suhm var i økonomisk henseende fuldstændig uafhængig – »Forsynet og min kone takker jeg for, at de har sat mig i stand ej at bede om noget« – og ganske vist var han som forfatter interesseret i, at hans arbejde så dagens lys, men dog ikke i en skikkelse, som han ikke personlig kunne vedkende sig. Suhm var heller ikke den mand, der forsagt stak sin mening under stolen. Han havde talt til selve den enevældige konge med uhørt dristighed og åbenhed, og så skulle han få år senere krybe i et musehul for hans kabinetssekretær! De »hemmelige efterretninger« tyder ikke på, at Suhm havde mistet mælet, medens Guldberg steg til vejrs¹⁷, og »Euphron« siger efter min opfattelse rent ud, at »Adskilligheden« af deres meninger tværtimod »undertiden er blevet udtrykt noget hæftigt«¹⁸. Nej, Suhm har for samarbejdets skyld akcepteret Guldbergs rettelser, hvor han mente at kunne gå med dertil eller anså dem for uvæsentlige. Det er jo da endelig også en mulighed, at han ligefrem har fundet en rettelse rimelig eller opportun. Suhm ringeagtede nemlig ikke Guldberg, men højagtede ham for hans »indsigter«. Derfor nævner han også Guldberg blandt dem, hvis bedømmelse af hans økonomiske betragtninger han »gerne« (∴: jævnlige) underkaster sig¹⁹. Nyerup spotter en indtrængende henstilling af Guldberg om »for alting og for at undgå fortræd« at ændre følgende Suhmske refleksion over forfatningen: man kan i en vis mening sige, at her er egentlig ingen regeringsform – »det fandt naturligvis statssecretairen alt for formasteligt«²⁰. Men hvorfor er denne henstilling af Guldberg odiøs, når dog ingen ville finde på at kalde Luxdorps råd til Suhm om at undlade at trykke »Saga om Liren«²¹ for andet end venskabeligt. Guldberg havde bitre minder om det indtryk, som »Euphron« nys havde gjort ved hoffet. Holm sporer »censur« bag en henstilling om

17. Se f. eks. dagbogen for februar-marts 1773.

18. »Euphron« er optaget i bd. III af Suhms samlede skrifter.

19. I sin afhandling fra sommeren 1772: Om Danmarks og Norges tilstand i henseende til handelen (saml. skr. VI s. 449) skriver Suhm: »Det, som synes gavnlige, er ofte ikke gavnlige, og hvad som er let i tanken og på papiret, bliver ofte vanskeligt i udførelsen. Mine tanker underkaster jeg derfor gerne sådanne mænd som en Oeder, en Martfelt, en capitain Lütken, en Philodanus (∴: Guldberg), en Philocosmus (= Martfelt), forfatteren af Azan (atter Guldberg) deres omdømme«.

20. Suhmiana s. 356.

21. Dette digt, der blev skrevet samme år som fædrelandshistorien, og som til dels er en satire over de oldenborgske konger, mente Luxdorph det ikke rådeligt at trykke. (Levnedstegningen 82–83).

at omforme afsnittet om enevældens indførelse – ellers forudser Guldberg vanskeligheder for bogen, når den kommer ud²². Guldbergs bekymring er måske her noget overdreven og næret af hans personlige ønske om enighed og fasthed som grundlag for enevælden i stedet for den af Suhm skildrede mangfoldighed af opfattelser og meningsbrydning på stændermødet; men han har efter mit skøn ret i sin hovedbetragtning: at sådan udpensling af enkeltheder – ligesom i øvrigt den ovennævnte refleksion – ikke hørte hjemme i et kompendium for ungdommen. Dette hensyn til, at bogen skulle være til skolebrug, berettiger også efter Paludan-Müllers mening på flere steder Guldbergs udsættelser²³. Ingen lærer vil vel laste ham, fordi han fik slettet denne karakteristik af Frederik IV: »Hans moralske karakter var god, og er deri intet at forekaste ham undtagen visse fornøjelser, som han havde tilfælles med sine forfædre«²⁴. På den anden side skal jeg ingenlunde søge at forsvare Guldbergs anmodning til Suhm om »endelig« at lade den linie gå ud, hvor Frederik III nævntes som »den sidste af vore Konger, som kan kaldes lærd«²⁵. Fjernelsen af den slags små skønhedspletter har dog kun i så ringe grad kunnet påtrykke bogen Guldbergs stempel, at Tyge Rothe i sit takkebreve til Suhm af 4. august 1776²⁶ kan love sig bl. a. det gode af bogen, at »mangen en vil blive læget for nationalstoltheden...« Og der er ingen grund til at sørge over dens »Castrering« – hvad enten dette ord skal forstås i mere eller mindre nedsættende betydning – da den fik en lignende succes som Store og gode handlinger, kom i det ene oplag efter det andet og i nye udgaver af Kierulf og Werlauff holdt sig som skolebog og ved universitetsundervisningen i langt over et halvt århundrede. Intet af Suhms værker har efter Chr. Bruuns vidnesbyrd²⁷ gjort hans navn kendt for så mange mennesker gennem flere generationer eller har kunnet virke så gavnligt og belærende som udtoget af Danmarkshistorien.

En anden af Nyerups fyndige register-henvisninger til levnedstegningen af Suhm lyder således: Guldberg »ophæver skrivefriheden«. Hermed sigtes til den malende lille skildring (s. 73), hvormed Nyerup indleder omtalen af Suhms »Euphron«:

22. Suhmiana s. 350.

23. Anf. v. s. 20.

24. Suhmiana s. 354.

25. Ny kgl. saml. 2125 b 4 nr. 1–20, ad pag. 148.

26. Delvis trykt i Chr. Bruuns anf. v. s. 184–85.

27. Anf. v. s. 198.

»Politimester Fædder var censor og statssecretairen obercensor; og nu blev tænke – tale – og samvittighedsfrihed lænkebundne. Gammeltoiv, hvor Fædder i højsædet med et nik kunne ryste det danske Parnas, fortjente med rette sit navn af Geniets Gehenna. Det var ringe, at Thiele for at have trykt Morpionaden måtte bøde 50 rdlr., at Thura blev hensat på Munkholm, at Prahl og Schmettow kom i fortræd for deres skrivere; men at bøger som Martfeldts så vigtige og ypperlige Kornhandelsplan, som han lod trykke 1774, blev supprimerede, det geråder hine tider til skam og skændsel«.

Det er såmænd sandt, at det var en ringe ting, at bogtrykker Thiele i november 1774 fik en bøde for at have trykt »Heltedigtet« Morpionaden. Digtet var, ifølge Holm²⁸, både slet og letfærdigt, det indeholdt »en gemen, ærekrænkende fornærmelse« mod skuespillerinden Karoline Walter, og straffen »var vel fortjent«. Sagen mod general Schmettaus »Blätter aus Liebe zur Wahrheit« er det heller ikke værd at tage for tungt på. Dette skrift var rettet mod »die Schliche, Kniffe und Gauckeley der Theologie«²⁹, generalen anså både det gamle og det nye Testaments bøger for romaner og legender og erklærede de bibelske skribenter for bedragere, fantastere og sværmere³⁰. Skriftet blev angivet af generalsuperintendent Adam Struensee, som fandt det egnet til at »forvirre de vankundige og uerfarne og give de ugudelige anledning til at bespotte religionens sandheder«. Sagen viste sig dog såre difficil at forfølge, både fordi skriftet var trykt før trykkefrihedens begrænsning eller, om man vil, rette forklaring ved oktober-reskriptet 1771, fordi det ikke havde været falbudt, og fordi Schmettau hånlige afviste Ober-Consistorium i Glückstadt som kompetent myndighed. Skønt der i statsrådet »spyedes ild og flammer imod ham«³¹ – Bernstorff f. eks. hadede ham³² – endte det da også med, at skriftet vel blev konfiskeret, men at regeringen i øvrigt måtte standse sagen³³, sandsynligvis påvirket af Schmettaus gode ven Køller-Banner, så at generalen slap med en næse for sin uanstændige skrivemåde. Regeringens tilbagetog blev ynkeligt dækket, men selv om det skulle være muligt at bebrejde Guldberg noget i så henseende, kan en pressesags *opgivelse* dog ikke lægges ham til last som et *indgreb* i trykkefriheden.

28. Anf. v. s. 161.

29. N. M. Petersen: Anf. v. 5 a s. 40.

30. Luxdorphiana, hvor sagens gang er indgående skildret, s. 54–55.

31. Suhms Hemmelige Efterretninger s. 81.

32. Aage Friis: A. P. Bernstorff og Ove Høegh Guldberg s. 96.

33. Kongelig befaling af 19. marts 1773, Luxdorphiana s. 77.

Stakkels Christian Thura slap derimod ikke så billigt fra »Den patriotiske Sandsiger«, skønt også den var trykt – i alt fald for en stor del – inden oktoberreskriptet om trykkefrihedens rette grænser udkom. I stik modsætning til Schmettau mener Thura, at hele rigets ruin stammer fra »religionens forfald og foragt«, thi »religionen, fornemmelig den kristelige, er just de bånd og seler, ved hvilke Gud holder både regenter og undersætter i tømme«³⁴. Han betragter »denne antikristiske ånds regerings-tid i Danmark« som en virkelig prøvetid og revser gejstligheden, fordi den ikke har holdt ryggen rank nok overfor »den store forargelse, hvorved Guds allerhelligste navn bliver agtet ringere end Kongens, som dog er ikke uden et syndigt, usselt menneske«³⁵! Her rører Thura imidlertid ved et farligt emne: han sigter utvivlsomt på Struensee, men han kommer til at ramme kongen og kongemagten. Det skulle ikke gøre hans sag bedre, at han kaldte en forordning fra Christian VI's tid om forbud mod at give almisse ugudelig og foreslog Kongelovens art. 8 forandret ved at udsætte kongens myndighedsalder fra det 14. til det 24. eller 25. år³⁶. Da Sandsigeren først fremkom efter revolutionen 17. januar 72, frygtede regeringen, at dens kritik var møntet også på de nu ændrede forhold, og ved kgl. befaling af 15. oktober 1772 blev der nedsat en kommissionsdomstol, bestående af to højesteretsdommere. Den dømte 1. marts 73 Thura til at have forbrudt ære og gods og hans skrifter til at brændes. Dommerne havde langt fra fulgt generalfiskalens glubske påstand, men man kunne ikke komme uden om, at der var brugt formastelige udtryk mod kongen, kgl. anordninger og Kongeloven, og dette forhold henførtes under D. L. 6-4-9 (»Taler nogen ilde om Kongens regering . . .«). Dommen blev dog ved kgl. resolution af 1. april 73 formildet således, at Thura skulle hensættes på Munkholm på kongens nåde og hans skrifter konfiskeres. Der sad han som statsfange, indtil han 1779 fik tilladelse til at flytte til Bornholm. – Skønt Thuras fængsel ikke var strengt, og skønt han ved overflytningen til Bornholm ikke var mere forknyttet, end at han straks søgte om at blive sognepræst i Pedersker eller rektor i Rønne, må man dog vist give ham ret i, at det langvarige fængselsophold hverken havde været kongen til ære eller ham til nytte. I betragtning af alt, hvad der var gået upåtalte hen under trykkefrihedsrusen og revolutionsfeberen, var det urimeligt pludseligt at statuere et eksempel her, hvor endda meget talte for at fare med lempe. Og der var brod i studiosus Niels Prahls ironiske forsvar for den højst ulige skæbne, der

34. Sandsigeren s. 40.

35. Sandsigeren s. 63 og 61.

36. Sandsigeren s. 229 og 258.

havde ramt Thuras »dumdristige næsvished« og Suhms dristige Brev til Kongen, som blev hævet til skyerne, gik af som varme fastelavnsboller og blev anset med nåde af en stor dronning³⁷. Prahls frimodighed lønnes imidlertid med konfiskation og en alvorlig irettesættelse af Konsistorium for hans utilbørlige og ubetænksomme forhold. Men hvor kan man påvise Guldbergs hånd i den Thuraske sag? At den skulle være rejst på hans tilskyndelse, er, så vidt mig bekendt, intetsteds dokumenteret, og hvis Nyerups insinuation blot hviler på formodningen om Guldbergs almagt, kan det være på sin plads at minde om, at Guldberg i 1772 kun stod ved magtens tærskel.

Men skampletten og skændselsgerningen er altså efter Nyerups åbenbart mere bibliofilt end filantropisk prægede synsmåde undertrykkelsen af Martfeldts kornhandelsplan; lykkeligvis dog kun for en årrække – bogen udkom 1785 – hvad der er så meget mere beroligende, som det spørgsmål, den tog sigte på at løse, lige var blevet afgjort ved en forordning af 14. marts 1774, og forfatterens håb derfor kun var at kunne »tjene en tilkommende alder«³⁸. Hvad grunden har været til, at bogen først udkom en halv snes år efter trykningen, vides ikke. Paludan-Müller lægger ikke skjul på, at han ikke stoler på Nyerups udsagn³⁹, men savner i øvrigt materiale til at udtale sig om sagen. Holm nævner den mulighed, at Martfelt selv er blevet betænkelig ved at offentliggøre kornhandelsplanen, men han finder det dog ikke usandsynligt, at det er blevet betydet ham, at man på højeste steder ikke ønskede udgivelsen, både fordi det kunne være regeringen ubehageligt at se sin nye forordning ledsaget af et skrift, der, selv om det omtalte den med al mulig ærbødighed, dog i virkeligheden var en kritik af den, og især fordi Martfelt havde stemplet regeringens økonomiske politik siden 1735 som ødelæggende for landet – det var ikke den tone, Guldberg ønskede brugt om Enevoldskongernes regimente⁴⁰. Over for denne lidt spinkelt underbyggede formodning om »suppression« må det være rimeligt at fremhæve den kendsgerning, at Guldberg som statsøkonom stod Martfelt

37. Den patriotiske Sandsigers bedrifter, bedømmelse og dom s. 6–7.

38. Holm: anf. v. s. 494.

39. Anf. V. s. 37 »På Nyerups dom tør man ikke ubetinget forlade sig, når talen er om trykkefriheden, især når det gælder Guldberg, imod hvem han så ofte lægger et ubilligt nag for dagen, at det end ikke har undgået hans venners påtale«. P. M. sigter formodentlig til et brev fra Oluf Worm til Nyerup af 14. oktober 1804 (Nyt theol. Bibl. bd. 19, s. 203–04), hvor det hedder: »Det kommer mig for, som du havde et hemmeligt nag til Guldberg, hvilket du ytrer ved adskillige lejligheder i dine bøger. Hvad kan dertil være årsag? Er det fordi han er orthodox? Er det, fordi han ikke er en ven af uindskrænket skrivefrækhed? . . .«

40. Anf. v. s. 494 og 496.

nær⁴¹ og ikke blot nærrede den allerstørste respekt for hans økonomiske indsigt, men også i alvorlige situationer tyede til hans råd. Man skal lede længe i litteraturens historie, før man finder magen til den virak, som forfatteren Philodanus (☉: Guldberg) ofrer på sin overlegne kritiker Philocosmus (☉: Martfelt)⁴². Guldberg kan ikke blive træt af at prise Martfelts kundskaber, grundighed og omhu (se crescendoet over siderne 4, 5, 6, 7 og 8) og synes, at det først er *hans* indgående, frugtbare kritik, som har givet hans eget lille værk (Undersøgelsen af Philopatreas' anmærkninger) nogen værdi (s. 16). En viis regering vilde da også nok vide at drage nytte på rette post af denne mands store politiske indsigt (s. 9). Skulle Guldberg virkelig i 1774 have realiseret dette ønske fra 1771 ved at give Martfelt mundkurv på? Det ville stemme dårligt med den friere stilling, Martfelt lige havde fået ved beskikkelsen til kommercekonsulent⁴³, og med den store tillid, Guldberg viste ham ved at påkalde hans råd, da den ugunstige vekselkurs og det store seddelomløb i 1779 vakte regeringens ængstelse, og »intet syntes at være dyrere end gode råd.«⁴⁴ Samarbejdet om luksusforordningen af 20. jan. 1783⁴⁵ vidner også om, at de to mænd gik godt i spænd sammen. Endnu fra sin retrætestilling i Aarhus ser vi Guldberg følge Martfelts forfatterskab med sympati og interesse⁴⁶.

Rasmus Nyerups overordentlige indflydelse på den almindelige bedømmelse af Guldberg belyses karakteristisk ved J. K. Høsts kommentar til et brev, som Guldberg d. 17. maj 1775 skrev til Suhm⁴⁷, og hvori han besværges ham om »ikke mere at røre ved de sager«, det vil formentlig sige de emner, der havde sat et dramatisk og for Guldberg pinligt opgør om »Euphron« i gang. Skønt dette brev ellers i form og indhold er kammeratlig-venskabeligt, har Høst deri alene kunnet finde udtryk for »hvilken ånd Guldberg var besjælet af i henseende til ytringsfrihed«, og »derfor havdes allerede afgørende bevis« i hans bemærkninger til Suhms Danmarkshistorie – altså underkuelsens ånd. Høst ænser lige så lidt, som Nyerup har gjort det, at Suhm med »Euphron« havde bragt

41. H. L. Bisgaard: Den danske nationaløkonomi i det 18. århundrede, s. 86–93.

42. Philodani tanker over Philocosmi betænkninger Kbh. 1771.

43. Kabo. 10. juni 1774. Se Holm: Anf. v., note 48 til 2. bogs kap. 5.

44. Holm: Anf. v. s. 611.

45. Holm: Anf. v. s. 468–73.

46. I et brev af 20. decbr. 1785 skriver han til Thorkelin: »Martfelts smukke memorial [☉: genpart af en allerunderdanigst promemoria til H. K. H. Kronprinsen den danske kornhandel angående, Kbh. 1785] har jeg læst og det med forbavelse«. Personalhist. tidsskr. 9. r. VI, 1934.

47. »Af Politik og Historie« 1820, bd. 2; aftrykt i Chr. Bruuns anf. v. 144–45.

Guldberg »i forlegenhed«, d. v. s. i en yderst prekær situation ved hoffet, og at Guldbergs ovenciterede reaktion derfor naturligt forklares som det, den giver sig ud for, »oprigtige erindringer« i anledning af ubesindig handlemåde fra Suhms side ⁴⁸.

Nyerups opregning af Guldbergs krænkelser af trykkefriheden må efter sammenhængen standse 1774. Men derved er et par af de indgreb, som især har sat klik på Guldbergs rygte, ikke kommet med. For fuld-stændigheds skyld tilføjes derfor her nogle ord om forbudet mod oversættelsen af Werthers Leiden og konfiskationen af Thomas Bruuns »Mine Fritimer«.

Ved kabinetsordre af 9. septbr. 1776 befalede arveprinsen det teologiske fakultet at udtale sig om en af Proft anmeldt oversættelse af Werthers Leiden. Fakultetets erklæring, der er trykt i Kirkehistoriske Samlinger bd. 2 (1853–56), blev afgivet »i mueligste Iil« 16. septbr. Den var underskrevet af P. Holm, Balle og Janson, men A. S. Ørsted oplyser ⁴⁹, at den »var skrevet med den som meget frisindet teolog bekendte C. F. Hornemanns hånd«. Erklæringen munder ud i, at »denne roman må holdes for et skrift, som bespottet religionen, besmykker lasterne, kan fordærve hjertet og gode sæder; des mere farligt for uskyldige og ej vel grundede mennesker, da forfatteren har givet sig umage nok at fremsætte alt i en smuk stil og et blomstrende foredrag«. I henhold til erklæringen blev oversættelsen forbudt. – Georg Brandes kalder forbudet »naragtigt« ⁵⁰, men tilføjer dog, at »man vilde gøre Danmark uret, hvis man vilde søge et bevis for ualmindelig national indskrænkethed i et aktstykke, i hvilket kun datidens så hyppige teologiske trangsyn røber sig«; i Milano lod biskoppen oplaget af Wertheroversættelsen opkøbe af gejstligheden for i al stilhed at bringe bogen ud af verden, i Leipzig blev Werther under bødestraf forbudt »af stadens vise fædre«, og i Hamburg udsendte overpastor I. M. Goetze et advarende skrift mod den hele »Charteque«, hvis eneste formål syntes ham at være »at vaske en ung friskfyrers selvmord rent for den skændsel, der klæber derved«. Dette skrift udkom 1775 og kan muligvis have givet den danske regering impulsen til at skride ind. – Ludvig Helveg har i nogle kommentarer til fakultetserklæringen peget på, at de teologiske professorer ved denne lejlighed havde fulgt ganske samme fremgangsmåde, som ofte før var blevet anvendt, og at de var i deres gode ret, når de ikke kunde finde den kristelige livsanskuelse

48. En udførlig redegørelse for den ret komplicerede sag vil senere fremkomme.

49. Af mit livs og min tids historie s. 70, noten.

50. Samlede skrifter I, s. 368.

udtalt i Werthers Leiden, men – som Helveg siger – fandt »en sådan følelsens og lidenskabens egenrådighed« stridende mod den borgerlige og sædelige orden. Men sagen var, at man her ikke havde at gøre med et sædvanligt ukristeligt og utugtigt smøreri, men med et genialt værk, »hvorfor de beskikkede censorers bemærkninger kommer til at tage sig så fattige og spidsborgelige ud ved siden af bogens glimrende fremstilling . . . Werthers Leiden udtalte sig så paradox skarpt som muligt imod den hele tilvante kirkelige og borgelige betragtning« – Es sind lauter Brandraketen, siger den aldrende Goethe selv i en samtale med Eckermann 2. januar 1824 – »og dog gjorde den det på en sådan måde, at den henrev alle, især ungdommen; og når desuagtet den gamle betragtning mente at kunne værgе sig imod den ved de sædvanlige midler, så måtte det snart vise sig, at den havde forløftet sig . . .« Det er netop sagen. Hvor mat den gamle tids indsigelse falder til jorden, kan et enkelt citat af erklæringen være tilstrækkeligt til at vise: »Til at gøre nyttige mennesker i staterne er det så langt fra dette skrift tjener, at det tværtimod afskrækker derfra: Da højere motiver til at gøre sig duelig og fremme det almindelige bedste ej hos ham må søges, så finder man derimod pag. 69 »Ich liebe die Subordination nicht sehr«, og straks pag. 70: »Alles in der Welt läuft doch auf eine Lumperey hinaus, und ein Kerl, der um anderer Willen, ohne dass es seine eigene Leidenschaft ist, sich um Geld, oder Ehre oder sonst was abarbeitet, ist immer ein Thor«. Man kan knap nok tale om et sammenstød mellem to epoker; der er slet ikke kontakt.

T. C. Bruuns »Mine Fritimer« blev konfiskeret ved kabinetsordre af 16. december 1783, forfatteren fik en bøde på 100 rdlr. og måtte lade sig overhøre og eventuelt undervise i den sande kristendom og dydslære. Medens samtiden anså Bruun for »et geni af stor rang« (Pram), har i eftertiden N. M. Petersen, Allen og P. Hansen – for ikke at tale om Grundtvig – rent ud henført »Mine Fritimer« til smudslitteraturen, og Vilhelm Andersen finder⁵¹, at Bruuns »kvikke ansigt ikke er rent som Wessels, men skæmmet af arrener efter pubertetsalderens udslæt«. Men det vilkårlige og monstrøse i kabinettets indgreb gjorde Bruun til martyr, og forargelse over indgrebets art har kastet lange skygger over Guldbergs minde.

Offentliggørelsen af A. P. Bernstorffs breve fik afgørende betydning for Guldbergs personlige rehabilitering. Det er klart, at når denne hans politiske modstander gang på gang vidnede om hans bravhed og retskaf-

51. Den danske litteratur i det 18. årh. s. 542.

fenhed, måtte »al tale om unoble sider hos ham forstumme«⁵². Billedet af Guldberg som statsmand og som offentlig personlighed i det hele har derimod fra første færd fået en skævhed, som det vil holde hårdt at få fjernet. Denne skævhed stammer fra overdrivelsen af den reaktion, der fandt sted i den såkaldte Guldbergske periode, og fra brugen af selve dette navn eller en lignende benævnelse (Det Guldbergske ministerium o. dsl.), hvorved alt ansvar for handlinger og forsømmelser i tidsrummet 1772–84 lægges over på Guldbergs skuldre. Som eksempel på, hvad man har påduttet »reaktionen« på presselovgivningens område, kan nævnes, at det i ældre tid var en ret almindelig opfattelse, at der ved reskriptet af 20. oktober 1773 (med tillægsbestemmelser) indførtes vilkårligt politimestertilsyn med *hele litteraturen*; ja, denne opfattelse var så udbredt og nåede så højt, at den endnu i begyndelsen af 1890'erne – et halvt århundrede efter Paludan-Müllers redegørelse for reskriptets virkelige indhold – deltes af professor Holm⁵³. Faktisk blev reskriptet i tiden indtil Guldbergs fald anvendt af politimestrene i alt – 3 gange, nemlig 1774 mod »Morpionaden« (se foran) og 1773 for et urigtigt rygte og et polemisk indlæg i Adresseavisen. Men i tilslutning til reskriptet greb en række kabinetsordrer umiddelbart ind over for pressen med advarsler, konfiskation eller bøder, særlig på grund af kritik af regeringens anordninger. Holm anfører fra årene 1774–80 en halv snes indgreb⁵⁴, der rækker lige fra formaninger for mikroskopiske forseelser til bøde på 1000 rdlr. for Lüttichaus angreb på forordningen om brændevinsbrænding. Det er denne regeringens vilkårlige indskriden, der i langt højere grad end politimesterens optræden fængsler opmærksomheden, siger Holm. Paludan-Müller erkender, at de umiddelbare indgreb, i forbindelse med reskriptets henvisning af pressesager til politimesteren i stedet for til domstolene, var det betænkelige for den tids presse, men han hævder dog, at de pressesager, der forefaldt i arveprinsregeringens 12-årige periode, både hvad hyppighed og straffene angår var »for intet at regne imod dem, vor tid har været vidne til.«⁵⁵ Både de foranførte små tal på pressesager og Paludan-Müllers sammenligning med forholdene et par menneskealdre senere synes mig værd at nævne som et lille korrektiv til den gængse opfattelse, der vel tør siges at være udkrystallise-

52. Aage Friis: Anf. v. s. 64. En smuk skildring af Guldberg og et kønt vidnesbyrd om den venlighed og hjælpsomhed, han viste, da han var stiftamtmand i Aarhus, findes for øvrigt i amtsprovst J. P. Købkes selvbiografi (Personalhist. Tidsskr. 7 r. II bd. 1917).

53. Anf. v. s. 160 med note 33.

54. Anf. v. s. 161–62 samt note 46 a.

55. Anf. v. s. 34.

ret i følgende passus fra Johan Ottosens lærebog i Nordens Historie (10. udgave 1931): »Trykkefriheden krænkedes ved, at regeringen eller politimestrene hvert øjeblik vilkårlig straffede ubehagelige udtalelser med bøder.« For øvrigt er en sammenligning mellem antallet af straffede forseelser naturligvis en meget ufuldkommen målestok ved vurderingen af to presseloves tryk på befolkningen; små tal kan skyldes ikke blot, at befolkningen finder en ordning tålelig, men også, at den ikke vover at løfte hovedet. Holm træffer nok det rette, når han sammenfatter sin opfattelse i den dom, at reskriptet af 20. oktober 1773 m. m. sammen med regeringens holdning indeholdt en trussel – for mig gerne en alvorlig trussel – mod dagspressen og den før og under Struenseetiden så udbredte flyveskriftlitteratur, medens der kun et par enkelte gange, og da på moralens vegne, blev skredet ind mod boglitteraturen; på visse områder tillodes endogså en fri drøftelse af vigtige samfundsspørgsmål (navnlig landbospørgsmålet), »selv om den fremkaldte udtalelser, der måtte forekomme Guldberg og andre af de højst stående personligheder aldeles forkastelige«. ⁵⁶ Guldberg forstod meget vel betydningen af en saglig diskussion og har i sin undersøgelse af Philopatreas Anmærkninger ⁵⁷ givet sine tanker herom følgende uforbeholdne udtryk: »Det er et gammelt ord, at når to trættes, får man sandheden at vide, og det er vist, at når man vil have en sag vel oplyst, så jo flere vittige folk der taler og er uenige, jo klarere bliver alt for den, som skal dømme . . . Endog den kloge, kyndige og vittige mand får på den måde mangan en tanke og oplysning, han aldrig selv havde skullet falde på, og som dog er så vigtig, at den bestemmer udslaget. Vor vise Monark har jo selv behaget Allernådigst at erklære, at Han og derfor har tilstødet presse-frihed«. Pressefriheden var altså fremkaldt af ønsket om at lade en oplysende tankeudveksling mellem »vittige folk« få frit løb, men tilsigtede naturligvis ikke at give ignoranter eller ildesindede personer frit slag. Lige så ivrigt Guldberg støttede, hvad han anså for sand og nyttig oplysning, lige så nidkært søgte han at vogte sine landsmænd for smitte fra »Kjøbenhavns Sludder« og »foragtelige Christianiæ Raisonneurs«, fra moralsk anløbenhed og kristelig vranglære – selv Miltons frie poetiske omgang med de bibelske sandheder voldte ham jo bekymring. Det er karakteristisk, at han – naivt – hævdede sin stemme mod en stymper som Philopatreas »for de enfoldiges skyld, at de ikke skulle misledes« ⁵⁸. Guldberg

56. Anf. v. s. 164–65.

57. 2. hefte s. 15.

58. N. M. Petersen: Anf. v. 5 a, s. 232. Citatets ordlyd har jeg ikke kunnet stedfæste, men ganske tilsvarende udtryk bruges i Philodani Tanker om Philocosmi

var ængstelig for – og trykkefriheds-flyveskrifternes usselhed og gemenhed har vel nærret denne frygt – at det, Oluf Worm kalder »uindskrænket skrivefrækhed« skulde undergrave *ånden* i staten, den fædrelandskærlighed og pligtfølelse, som han i overensstemmelse med Sneedorff og Schytte betragtede som det bærende grundlag i samfunds- og statslivet. Han frygtede for, at løssluppen kritik vilde få »båndet« fra himmel til jord til at smuldre og rokke ved tillidsforholdet mellem konge og folk, og at uhæmmet afløb for nationale stemninger og sociale ideer vilde avle nag og splittelse i stedet for den uomgængelig fornødne tillid og samdrægtighed. Tankegangen er let forståelig, og Guldbergs hensigt var den allerbedste; men fejlen var, som Grundtvig siger, at han »lovede sig for meget af indretninger« og indgreb og mente at kunne holde tendenser i tømme, som i længden ikke lod sig tvinge ved ydre midler.

Den anden grund til, at Guldbergs fysiognomi nu står fortegnet for os, er som sagt den, at man tidligere har været tilbøjelig til at lade hans navn dække udviklingen fra 1772 til 84 i hele dens bredde, skønt hans stilling var beskednere og hans indflydelse ringere i periodens første år, da Schack-Rathlous stjerne stod højt ved hoffet, Bernstorff ledede udenrigspolitikken og Schimmelmann finansvæsenet, end i dens sidste. Ligesom Guldberg har måttet lægge ryg til trykkefrihedens indskrænkning, har han på den måde fået skyld for hoveriforordningen af 12. august 1773 med princippet: hoveri efter hovedgårdens fornødenhed og har måttet tage ansvaret for, at arbejdet med landboreformerne gik i stå; vi har jo hans egne klare ord for, at bøndernes åg ikke kunne afkastes. Ja, denne sentens savner ikke fynd, og den fæstner sig i erindringen, men den er – som allerede Paludan-Müller har gjort opmærksom på – i sin unuancerede skikkelse ikke noget adækvat udtryk for Guldbergs anskuelse. Han var klar over, at landbruget – »Din Bygnings Grundvold« – for-tjente regeringens »første og ømmeste omhu«, og både i Azan (s. 88) og i skriftet mod Philopatreas (s. 36–37) opfordrer han indtrængende til at opmuntre og undervise bonden, til at tage udyrket jord under plov og fremme frugtavlens – dispositioner som veterinærskolens oprettelse (1773, statsovertagelse 1776) og indretningen af »Træskoler« (1776 og

Betænkning, s. 9: »Han [ø: Martfelt] kunne have forestillet sig... hvor meget det da var nødvendigt for den store og vankundige mængdes skyld, snart ja snart at berøve Philopatreas det ynkelige bifald, han havde fået«. Og i fortalen til Undersøgelsen af Philopatreas' Anmærkninger motiverer Guldberg sit skrift med, at han har anset det for sin borgerpligt at tage til orde, fordi Philopatreas synes at have manglet tilstrækkelig »Indsigt og Sindighed og Upartiskhed til grundigen at undersøge og retscaffen at bedømme« de foreliggende vigtige emner.

senere), der bl. a. uddelte frugttræer til bønderne, er helt efter hans hjerte. I det sidstnævnte skrift går han endda langt videre ved at pege på betydningen af, at bønderne havde mindre jord »og efterhånden fik hver sin del for sig«, at de »ikke belæsses med afgifter«, og at der ved lovene tilsikres dem »først en hastig, vis og mægtig skyts under lovene, og med visse vilkår en uryggelig arveret; indtil man efter den nøjeste undersøgelse kunde først fastsætte hoveri, og siden efterhånden med en uafsladelig opmærksomhed arbejde sig frem til de langt større og herligere øjemeder«⁵⁹. Det er snart sagt hele reformprogrammet: udskiftning, fæsteforholdets ordning og hoveriets fastsættelse – stavnsbåndets løsning skimtes i det fjerne.

Hvorfor blev det trods denne levende interesse ikke til mere i »Guldbergtiden« end den, ganske vist epokegørende, indledning, som jordfællesskabets ophævelse (1781) betegner? Paludan-Müller tror ikke, at man kan bebrejde Guldberg nogen indgriben eller forsømmelse i landbosagen: »Jeg ved intet bevis på, at han har grebet ind i denne sag; snarere synes det, at Rentekammeret har været den ledende magt; thi regeringens adfærd er kendelig forskellig i Juels og i Moltkes tid. Man vil måske indvende, at Guldberg dog burde have ført regeringen ind på reformbanen; men kunde han det? Er det afgjort, at hans indflydelse var stor nok dertil? Kunde han det imod Juels, Schack-Rathlous og overhovedet et stort parti af den højere embedsstands ønske, imod herremændenes modstand?«⁶⁰ Holm kalder det en stor overdrivelse, at man ganske overvejende har ladet Guldberg have ansvaret for den landbrugspolitik, der fulgtes. »Kabinettsordrerne spiller en meget underordnet rolle på de punkter, hvor der kan kritiseres stærkest, og skønt det er rimeligt nok, at Guldberg kan have gjort sine meninger gældende under samtaler med arveprinsen eller andre, kan man dristigt sige, at selv om han slet ikke havde været til, vilde statsmagtens holdning i denne tid have været den samme med hensyn til landboforholdene«⁶¹. Men hvad enten man med Paludan-Müller antager, at Guldberg har savnet magt og indflydelse til at føre regeringen ind på reformbanen, eller man med Holm mener, at han faktisk hverken har gjort fra eller til i landbosa-

59. En lidt udførligere gengivelse findes i Bisgaards anf. v. (s. 89–90), hvor denne udtalelse også fremdrages som modstykke til den sædvanlige ytring om bondens uafrystelige åg.

60. Anf. v. s. 28.

61. Anf. v. s. 405. Citeret i »Dansk jordpolitik 1757–1919« I, s. 106, hvor dr. Hans Jensen selv bruger det mere dæmpede udtryk: »I øvrigt foreligger der ikke vidnesbyrd om, at Guldberg på nogen fremtrædende måde har søgt at gøre sin mening og vilje gældende i landbosagerne«.

gen, så bliver det vildledende, når Guldbergs slagord om bondens uafrystelige åg ikke blot nævnes som typisk for tankegangen hos stavnsbåndsløsningens modstandere, men sættes som *hans stempel* på tiden. Hvorfor idelig fremdrage en ytring af ham fra et område, hvor han kun har haft ringe betydning? Ingen vilde dog finde på stadig at lade skygge falde på Bernstorff, fordi hans krav om adelens ledende stilling i staten nu forekommer os bornert, eller fordi han var blottet for forståelse af Indfødsretten. Det var ikke der, han kom til at gøre sin indsats. Men for Guldbergs vedkommende er det af Ploug indførte afskrivningssystem stadig i kurs: Man opretter en konto, hvor debetsiden fyldes med virkelige og formentlige Guldbergske synder mod trykkefrihed og landboreformer, og så »afskrives en rund summa« på grund af hans nationale fortjenester.

Hvor tegner Grundtvig dog Guldbergs portræt anderledes klart og levende blot med de tre streger: han vilde gøre Danmark kristeligt, dansk og oplyst, og lægger alligevel slet ikke skjul på hans »vildfarelser«! Hvor levende og sande er ikke også de små Suhmske portrætskitser fra revolutionstiden: ærlig og modig, lærd og eftertænsom, men uvant med »affærer«, en mand, som elsker sit fædreland, men gør for meget af enevælden. Tænk, om man hædrede mindet om den mand, som har indført fædrelandshistorien i vore skoler, ved i skolebøgerne at optage blot et lille uddrag af fortalen til Guldbergs oversættelse af Lovtalen til Trajan (1763): »Den medfødte nidkærhed for vort kære fædreland udbreder sig til alt, hvad landets er, og hvad sker lettere, end at man for meget kan elske det, man bør elske mest? Dog vort sprog bør være kært og dets ære hellig. Men selv foragter vi det og overlader det næsten til almuen. Vore fleste fornemme fornædler sig, når de taler det. . . Adskillige af vore lærde bruger det arme sprogs styrke for at beklage dets mangler . . . Ingen under, at et sprog har tabt sin ære, som kernen af folket ikke bruger . . . Men det fortjener vor forundring, at et sprog, der således er i lang tid beegnet, har endnu så megen rigdom, smukhed, højhed.« I kærlighed til og omsorg for det danske sprog har Guldbergs gerning en af sine dybeste kilder, og ingen har vel som han bidraget til at genrejse dets »ære« og anseelse. Man skal ganske vist også på dette område vogte sig for overdrivelse; tilbøjeligheden til at betragte Guldberg som enerådende for regn og solskin har nemlig affødt overdrevne forestillinger også om hans nationale indsats. Men selv om Thott har ført den danske klausul⁶² i statsråds-forordningen af 13. februar

62. »Derhos Vi og Allernådigst ville, at alting herefter (det alene undtagen, som

1772 i pennen ⁶³, Eickstedt har taget initiativet til indførelsen af dansk kommandosprog ⁶⁴ og Schack-Rathlou har optrukket grundlinierne i Indfødsretten, så tør det dog nok siges, at Guldberg som arveprinsens mentor og Indfødsretslovens forfatter har ydet kraftig støtte til, at Dansk blev det officielle sprog i landet og kommandosproget i hæren, og at embedsstanden blev Dansk også i toppen. Han satte Dansk på en hædersplads i de lærde skoler, og »det er ham, der har gjort vor Kongefamilie dansk«. ⁶⁵.

angår Vores Tyske provinser) skal søges, behandles, foredrages og udfærdiges i det danske sprog«.

63. Holm: Anf. v. s. 15.

64. Holm: Anf. v. s. 38.

65. Holm i Brickas Biogr. Lex.